

Д. В. Лісніченко

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ДОСТУПУ ПОТЕРПІЛОГО ДО МАТЕРІАЛІВ СТОРОНИ ЗАХИСТУ В РАМКАХ ВІДКРИТТЯ СТОРОНАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Право доступу до матеріалів досудового розслідування є одним із основних прав сторін кримінального провадження. Воно гарантує сторонам можливість ознайомитися з усіма матеріалами розслідування, включаючи протоколи слідчих дій, експертиз, заяви і клопотання, інші документи, які мають значення для справи.

Україна системно та неухильно працює над реформуванням свого законодавства до вимог Європейського Союзу, як прикладу високих стандартів демократії. Головною цінністю Європейського Союзу є повага до людської гідності. Зазначена цінність передбачає, що кожна людина має право на гідне ставлення до себе, у тому числі і під час кримінального провадження. Доступ до матеріалів кримінального провадження є важливим елементом дотримання права на захист, яке є складовою права на людську гідність. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) також гарантує право на доступ до матеріалів кримінального провадження.

Вдосконалення законодавства що регулює процесуального порядку доступу до матеріалів досудового розслідування сприяє підвищенню рівня забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпечує належну реалізацію засад кримінального провадження під час виконання такої процедури.

В той же час погоджуючись з беззаперечним правом сторони захисту на доступ до матеріалів кримінального провадження, з метою реалізації їх прав та законних інтересів, на нашу думку виникає певний дисонанс в цьому аспекті з правовим статусом потерпілого та реалізації його права на доступ до матеріалів кримінального провадження.

Відсутність належної процедури ознайомлення потерпілого з матеріалами сторони захисту порушує його право на доступ до матеріалів кримінального провадження, та ускладнює його можливість щодо формування своєї позиції в судовому розгляді.

Зазначена неврегульованість потребує внесення доповнень до процедури відкриття матеріалів кримінального провадження передбаченої статтею 290 Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: досудове розслідування, відкриття матеріалів, доступ до матеріалів досудового розслідування, потерпілий, сторона захисту, прокурор.

Актуальність теми роботи. Україна системно та неухильно працює над реформуванням свого законодавства до вимог Європейського Союзу, як прикладу високих стандартів демократії. Головною цінністю Європейського Союзу є повага до людської гідності. Зазначена цінність передбачає, що кожна людина має право на гідне ставлення до себе, у тому числі і під час кримінального провадження. Доступ до матеріалів кримінального провадження є важливим елементом дотримання права на захист, яке є складовою права на людську гідність. Кон-

венція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) також гарантує право на доступ до матеріалів кримінального провадження. Стаття 6 Конвенції проголошує право на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. У практиці Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювалося, що право на доступ до матеріалів кримінального провадження є однією з найважливіших гарантій права на захист. Отже вдосконалення

законодавства що регулює право на доступ до матеріалів кримінального провадження є важливим елементом реформування національного законодавства.

В той же час погоджуючись щодо неухильного дотримання права сторони захисту на доступ до матеріалів кримінального провадження, існують деякі питання, з нашої точки зору, щодо реалізації такого права потерпілим. Право потерпілого на доступ до матеріалів кримінального провадження також є важливим інструментом для захисту його прав та інтересів, як учасника кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо доступу до матеріалів кримінального провадження були предметом дослідження великої кількості правників. Існують багато досліджень зазначеного інституту, на матеріалах кримінально-процесуального законодавства 1960 р. В той же час після прийняття КПК України 2012 року, багато науковців продовжили свої дослідження з цього питання.

Окремі питання щодо реалізації права учасниками кримінального провадження на доступ до матеріалів досудового розслідування досліджувалися багатьма вітчизняними вченими. Серед них Ю. П. Аленін, С.В. Андрусенко, Н. Л. Боржецька, С. В. Бородін, І. В. Гора, Ю.М. Грошевий, І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, Н. С. Карпов, Є. Г. Коваленко, С. О. Ковальчук, О. П. Кучинська, Л. М. Лобойко, Є. Д. Лук'янчиков, О. В. Малахова, В.Т. Малярченко, М. Г. Моторигіна, В.Т. Нор, М.І. Пашковський, Д. П. Письменний, Д. В. Пономаренко, В. О. Попелюшко, О. С. Старенький, М.М. Стоянов, Л. Д. Удалова, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та багато інших вчених.

Також вивченню питань доступу до матеріалів досудового розслідування присвячені дисертаційні роботи О.О. Торбаса, І.В. Гловюк, Н.Л. Боржецької, О.В. Бойка, І.І. Гафича та інших.

В той же час еволюція кримінального процесуального законодавства, запровадження нових процедур, спричиняє появу невирішених питань щодо стосуються порядку та процедури доступу до матеріалів кримінального провадження.

Мета статті полягає в аналізі законодавства щодо можливості ознайомлення потерпілим з матеріалами, які сторона захисту збрала на досудовому розслідуванні на етапі завершення такого розслідування.

Виклад основного матеріалу. Вдосконалення законодавства що регулює процесуаль-

ного порядку доступу до матеріалів досудового розслідування сприяє підвищенню рівня забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження та забезпечує належну реалізацію засад кримінального провадження під час виконання такої процедури. С. А. Паршак та В. Шибіко зауважують, що відкриття матеріалів іншій стороні та ознайомлення сторін з матеріалами кримінального провадження, є процесуальною гарантією здійснення права на захист для підозрюваного, захисту інтересів сторін та одночасно засобом перевірки повноти, всебічності та неупередженості проведеного досудового розслідування [6, с. 127; 4, с. 714]. Також з цього приводу висловлювався і Ю. П. Аленін, який зазначав що ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування є одним із найбільш дієвих засобів охорони їх інтересів та забезпечення реалізації засади змагальності при закінченні досудового розслідування [1, с. 89].

Важливість інституту забезпечення права сторін на доступ до матеріалів кримінального провадження підкреслено і в міжнародному законодавстві. Так Міжнародні стандарти, такі як Загальна декларація прав людини [2] та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [5], визнають право на належну правову допомогу, включаючи право на доступ до матеріалів досудового розслідування.

В той же час погоджуючись з беззаперечним правом сторони захисту на доступ до матеріалів кримінального провадження, з метою реалізації їх прав та законних інтересів, на нашу думку виникає певний дисонанс в цьому аспекті з правовим статусом потерпілого та реалізації його права на доступ до матеріалів кримінального провадження.

Відповідно до ч.1 статті 209 КПК «Визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування.». Частина 3 цієї ж статті зазначає, що передбачає собою процедура надання доступу, а саме «Прокурор

або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.» [3]

Реалізуючи принцип змагальності, відповідно до частини 6 статті 290 КПК «Сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.»

В рамках зазначеної процедури сторона захисту має право не надавати прокурору доступ до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. [3]

Таким чином прокурор має можливість отримати в своє розпорядження копії матеріалів, наданих стороною захисту.

Враховуючи вищезазначене, усвідомлюючи певний паритет в реалізації прав та законних інтересів між сторонами кримінального провадження, ми не бачимо такої рівності по відношенню до потерпілого.

Так відповідно до статті 221 КПК потерпілий має право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

Матеріали досудового розслідування надаються потерпілому для ознайомлення в такому

вигляді, в якому вони були складені, оформлені та зібрані під час досудового розслідування.

Потерпілий має право робити виписки, копії з матеріалів досудового розслідування.

Слідча практика склалась таким чином, що прокурор, або за його дорученням слідчий надсилає потерпілому таке ж повідомлення про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, як і стороні захисту.

Потерпілий знайомиться з матеріалами досудового розслідування в такому ж порядку, як і сторона захисту, за результатами чого складається такий же протокол ознайомлення.

Більш того, як свідчить практика, потерпілому надається право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК перед стороною захисту. Тобто потерпілий за наявності бажання скористатись своїм правом на ознайомлення, має можливість ознайомитись лише з матеріалами які містяться в кримінальному провадженні.

А як же бути з можливістю для потерпілого ознайомитись з матеріалами сторони захисту?

Відповідно до частини 7 статті 290 КПК «Про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів прокурор або слідчий за його дорученням повідомляє потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, після чого останній має право ознайомитися з ними за правилами, викладеними в цій статті». Виходячи з тексту норми вбачається що потерпілого повідомляють про «відкриття сторонами... матеріалів», після чого останній «має право знайомитися з ними», тобто із матеріалами сторони захисту і з матеріалами сторони обвинувачення. Однак як ми вже сказала в більшості випадків процедура відкриття матеріалів для потерпілого відбувається в першу чергу, ще до відкриття матеріалів стороні захисту. Крім вищезазначеного, із змісту частини 6 ст. 290 КПК, не вбачається обов'язок сторони захисту щодо надання доступу до матеріалів потерпілому. Більш того виходячи з частини 9 ст. 290 КПК «Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів», потерпілий зобов'язаний підтвердити факт надання доступу до матеріалів прокурору, а про сторону захисту не зазначено.

Тобто потерпілий не тільки не може реалізувати своє право на повний доступ до матеріалів

кримінального провадження, а й здебільшого не знає про існування матеріалів сторони захисту.

На наше переконання такий стан справ порушує баланс сил в кримінальному провадженні, та не відповідає засаді змагальності в кримінальному провадженні.

Таким чином, потерпілий має право на ознайомлення з матеріалами сторони захисту після закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування.

Я нам здається для потерпілого є важливим знати доводи сторони захисту.

Ознайомлення потерпілого з матеріалами сторони захисту може мати ряд переваг в відстоюванні останнім своєї позиції, яка не завжди ідентична позиції прокурора, зокрема:

– потерпілий може отримати додаткову інформацію про обставини кримінального правопорушення, що може допомогти йому у формуванні своєї позиції в кримінальному провадженні;

– потерпілий може отримати інформацію про аргументи та докази сторони захисту, що може допомогти йому у підготовці до судового розгляду;

– потерпілий може отримати інформацію про те, які докази сторона захисту планує надати суду, що може допомогти йому у формуванні своєї стратегії участі в судовому розгляді та доведення.

На практиці, трапляються випадки коли потерпілі стикаються з відмовами слідчих, прокурорів у наданні доступу до матеріалів сторони захисту. На наше переконання такі відмови є незаконними і не лише можуть, а й повинні бути оскаржені потерпілим.

З метою реалізації такого права потерпілого, на нашу думку слід більш чітко сформулювати норми статті 290 КПК. Як приклад врегулювання даного питання, закріпити в статті 290 КПК обов'язок прокурора після ознайомлення з матеріалами сторони захисту повідомляти потерпілого про наявність таких

матеріалів. І оскільки законодавство не передбачає обов'язку сторони захисту щодо надання доступу до своїх матеріалів потерпілому, врегулювати таким чином, що прокурор зобов'язаний здійснити копіювання зазначених матеріалів та повідомляти потерпілого про можливість ознайомлення з ними.

Висновки: Відсутність належної процедури ознайомлення потерпілого з матеріалами сторони захисту порушує його право на доступ до матеріалів кримінального провадження, та ускладнює його можливості щодо формування своєї позиції в судовому розгляді. Вирішенням зазначеного проблемного питання, вбачаємо в внесенні змін в статтю 290 КПК з метою передбачення для прокурора обов'язку повідомляти потерпілого про наявність матеріалів сторони захисту та можливості ознайомлення з їх копіями.

Список використаної літератури:

1. Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки. *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 89-94., с. 89
2. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-17: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х.: Право, 2013. 768 с
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_043
6. Паршак С. А. Деякі аспекти забезпечення прав учасників кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. *Наше право* 2015. № 4. С. 126-130., с. 127

Lisnichenko D. V. On the option of the victim's access to the materials of the defense party within the disclosure of pre-trial investigation materials by the parties to criminal proceedings

The right of access to the materials of the pre-trial investigation is one of the main rights of the parties to criminal proceedings. It guarantees the parties the opportunity to familiarize themselves with all the materials of the investigation, including protocols of investigative actions, examinations, statements and petitions, other documents that are important for the case.

Ukraine is systematically and steadily working to reform its legislation to the requirements of the European Union, as an example of high standards of democracy. The main value of the European Union is respect for human dignity. This value implies that every person has the right to be treated with dignity, including during criminal proceedings. Access to the materials of criminal proceedings is an important element of the observance of the right to defense, which is a component of the right to human dignity. The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms

(European Convention on Human Rights) also guarantees the right of access to the materials of criminal proceedings.

Improving the legislation regulating the procedural order of access to the materials of the pre-trial investigation helps to increase the level of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of the participants in criminal proceedings and ensures the proper implementation of the principles of criminal proceedings during the execution of such a procedure.

At the same time, while agreeing with the indisputable right of the defense party to access the materials of the criminal proceedings, in order to realize their rights and legitimate interests, in our opinion there is a certain dissonance in this aspect with the legal status of the victim and the realization of his right to access the materials of the criminal proceedings.

The absence of a proper procedure for familiarizing the victim with the materials of the defense party violates his right to access to the materials of the criminal proceedings, and complicates his opportunities to form his position in the court proceedings.

The specified irregularity requires additions to the procedure for opening the materials of criminal proceedings provided for in Article 290 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: *pre-trial investigation, discovery of materials, access to pre-trial investigation materials, victim, defense side, prosecutor.*